

MIKSI PIRKKALAN PITÄJÄ JAKAUTUI KAHTIA VUONNA 1922?

Kun vilkaisee Pirkkalan pitäjän karttaa, huomaa varmasti heti yhden pitäjän jakautumisen syyn. Pyhäjärven, joka halkaisi kunnan kahteen osaan. Ratkaisevat syyt kunnan jakautumiseen olivat kuitenkin syvempiä kuin tämä maantieteellinen seikka. Kunnan hajoamiseen johtanut kehitys alkoi varsinaisesti Pyhäjärven pohjoispuolella Nokian kylässä, jonne teollisuuden kaiken muuttava voima ulotti otteensa syksyllä 1868.

Teollisuus oli 1860-luvun Suomessa vielä suhteellisesti pieni elinkeino. Vuonna 1860 vain neljä prosenttia suomalaisista sai elantonsa teollisuudesta. Alan merkitys oli kuitenkin Suomessakin kasvamassa. Suomen teollistumista kiihdyttivät 1800-luvun jälkipuoliskolla mm. vapautuneet elinkeinosäädökset: maakauppa vapautettiin 1859, ammattikuntapakko lakkautettiin 1868 ja lopulta elinkeinovapaus säädettiin vuonna 1879. Aikaa 1860-luvulta ensimmäiseen maailmansotaan kutsutaankin Suomen ensimmäiseksi teollistumiskaudeksi. Teollisuustuotanto kasvoi tänä aikana 14-kertaiseksi.

Pirkkalalaisille tehtaات olivat tulleet tutuksi jo 1820-luvulta alkaen Suomen sen aikaisen teollisuuskeskuksen, Tampereen, teollistumisen kautta. Tampereelle perusti ensimmäisen tehtaansa myös vuori-insinööri Knut Fredrik Idestam vuonna 1865. Hänen Tammerkosken varrella toimiva puuhionsonsa tyydytti kunnianhimoista nuorta teollisuusmiestä vain vähän aikaa, sillä jo kolme vuotta myöhemmin syksyllä 1868 hän laajensi yritystoimintaansa Pirkkalassa sijaitsevaan Nokian kylään. Hän näki kylän ohi virtaavan Emäkosken kuohuissa vesivoiman suomat miltei rajattomat mahdollisuudet teollisuuden harjoittamiselle.

Vuonna 1838 Lahdentaan kartanossa Tyrvännössä syntynyt Idestam oli yksi Suomen puunjalostusteollisuuden uranuurtajista

ja Nokian teollisuuden perustaja. Hänen yrityksensä oli Suomen ensimmäinen puuhiomo, josta kehittyi myöhemmin laaja ja pitkäikäinen puunjalostustehtas. Idestam opiskeli vuori-insinööriksi, mutta Saksan opintomatallaan 1863-64 hän sattumalta näki eräässä pienessä Mädesprungin kylässä kuinka puusta hiottiin paperin raaka-ainetta. Tämä kokemus sai Idestamin suuntautumaan tälle uudelle, mutta Suomen metsävarat huomioiden lupaavalle alalle. Suomeen tultuaan hän ryhtyi heti suunnittelemaan hiomotoiminnan aloittamista. Idestamilla oli hyvät edellytykset teollisuusyrityksen perustamiseen, sillä vahvat sukuiteet Suomen sen aikaiseen harvalukiseen teollisuusyrittäjistöön ja virkamiehistöön auttoivat yritystoiminnan aloittamisessa. Tampereelle sijoittuminenkin oli luontevaa, koska hänen isänsä oli aikanaan ollut perustamassa Tampereen masuunia, hänen sisarensa oli naimisissa Tampereen Pellavatehtaan perustajan varatuomari Adolf Törngrenin kanssa ja hänen serkkunsa oli Tampereen pormestarina. Idestamilla oli myös virka vuorihallituksessa, mistä hän luopui vasta vuonna 1871 tehtaan aseman vakiintuessa. Idestam teki Nokian ja koko Pirkkalan kuntaa vavisuttaneen elämäntyönsä nimenomaan Nokialla, jossa hän johti tehdasta vuoteen 1895 saakka.

Nokialla Idestamin oli ensin hankittava kosken käyttöoikeus. Koskessa ei vuonna 1868 toiminut kuin kaksi myllyä. Idestam teki Kankaantaan jakokunnan maanomistajien kanssa sopimuksen kosken käyttöoikeudesta 50 vuodeksi. Samalla hän lupasi rakentaa koskessa olevat myllyt ja myllytien entisenlaiseksi sopimuskauden päättyttyä. Myöhemmin sopimusta jatkettiin 50 vuodella. Myös Viikin kartanon isännän kapteeni Karl Brakelin kanssa Idestam pääsi sopimukseen. Idestam oli saada Nokialle myös kilpailijan,

sillä elokuussa 1868 järjestetyssä Nokian kartanon pakkohuutokaupassa, joka järjestettiin varatuomari Adolf Törngrenin konkurssin takia, Idestamia Tampereen hiomon perustamisessa auttanut apteekkari G.A.Serlachius yritti saada tilan haltuunsa. Idestamin ystävä ja myöhempi senaattori Leo Mechelin pelasti kuitenkin tilanteen Idestamin eduksi huutamalla tilan rouva Cecilia Lindroosille, jonka jälkeen Serlachius suunnasi teolliset pyrintönsä Mänttään. Vuonna 1871 kartano ostettiin samana vuonna perustetulle Nokia Osakeyhtiölle, jonka omistukseen ja hallintaan siirtyivät myös kaikki Idestamin tehdastoiminnot. Idestamin johtavaa asemaa yhtiössä kuvaa se, että hän oli yhtiön hallituksen puheenjohtaja vuoteen 1897 saakka.

Saatuun käyttöoikeuden koskeen Idestam aloitti välittömästi puuhiomon rakennustyöt syksyllä 1868. Vuoden ahertamisen jälkeen teolliset rattaat pyörähtivät Nokialla käyntiin loppuvuodesta 1869. Idestam rahoitti tehtaan perustamisen ystäviensä kanssa muodostamansa kommandiittiyhtiön turvin. Pienestä vain noin kymmenen työntekijän tehtaasta kasvoi pian merkittävä yritys. Tehdasta laajennettiin jatkuvasti, sillä vuonna 1872 rakennettiin virran toisellekin puolelle hiomo ja vuonna 1875 tehtaalla työskenteli jo 75 työntekijää. Tällöin tehdas koostui kahdesta puuhiomosta, kolmesta kuivaushuoneesta, remonttiverstaasta ja pienestä sahasta. Lisäksi kartano viljelyksineen oli olennainen osa tehdasyhteisöä. Lokakuussa 1876 tulipalo tuhosi pohjoisen hiomon, jonka tilalle rakennetussa tehtaassa aloitettiin vuonna 1880 paperinvalmistus. Vuonna 1885 tulipalo koetteli jälleen yhtiötä, kun kosken etelärannalla sijainnut toinen paperikone tuhoutui. Tulipalo oli jälleen impulssina uudelle aluevaltaukselle, sillä tilalle rakennetussa tehtaassa käynnistettiin vuonna 1886 sulfiittiselluloosan tuotanto, joka mahdollisti parempilaatuisen paperin valmistuksen. Vuosina 1900-1903 rakennettiin tehtaan yhteyteen myös voimalaitos, jolloin sähköenergiasta tuli yksi yhtiön myyntiartikkeli.

Tehtaasta kasvoi pian Nokian kylää ja sen lähikyliäkin hallitseva voimatekijä, joka ohjasi paljolti yhdyskunnan elämää. Idestamin

yrityksen mukaan alettiin koko tehdasyhdyskuntaa jo 1880-luvulla kutsua osakeyhtiön nimen mukaan Nokiaksi, vaikka se tuli paikkakunnan viralliseksi nimeksi vasta paljon myöhemmin. Teollistuminen muutti merkittävästi alueen kehityskulkua ja ihmisten elämisen ehtoja. Puhtaasta maaseudusta tuli parissa vuosikymmenessä tehdasyhdyskunta. Samalla maaseudun elämänmuoto ja -tavat muuttuivat monien osalta teollistuneen yhteiskunnan mukaisiksi.

Alkuun paikkakunnalla epäiltiin uuden elinkeinon siunauksellisuutta, joka ilmeni muun muassa maidonmyyntikieltona tehtaan väelle. Paikkakunnalla pelättiin tehtaan aiheuttavan palkkatason nousua ja vaivahoidon menojen kasvua. Erimielisyyksiä oli myös kosken laskemisesta, jota Idestam vesivoiman vähenemisen takia vastusti ja maanomistajat tulvavaaran takia kannattivat. Vähitellen epäluulot kuitenkin hälvenivät, osin pakon sanelemina, mutta myös tehtaan taloudelliset edut huomattiin. Jo 1880-luvulla oli selvää, että teollisuudesta oli tullut Nokialla yhteiskunnan kehitystä ohjaava voima. Paikkakunta alkoi elää teollisuuden ehdoilla.

Teollisuuden leviämistä maaseudulle 1800-luvun jälkipuoliskolla ja sen aiheuttamaa muutosvoimaa kuvasi aikanaan myös Arvid Järnefelt teoksessaan Isänmaa seuraavasti: "Semmoinen pauhina ja räiske tuli koko seutuun, ettei oltu ennen kuultu eikä olisi uskottu saatavan heikoilla ihmisvoimilla syntymään. Hulluina olivat kaikki ihmiset siihen uuteen työhön. Se oli ennen kuulumatonta. Sen päämäärää ei oikein tietty. Mutta se viehätti ja veti puoleensa. Kaikkialla teollisuuden tienraivaajat, rakentajat, lyhyessä ajassa muuttivat sen maankamaran, mihin he pureutuivat kiinni". Tähän tapaan teollisuuden ensivaikutukset koettiin varmasti Nokiallakin.

Teollisuus toi yhteiskuntaan uusia ulottuvuuksia. Se muutti vähitellen koko entisen elämänrytmin. Teollisuusyhdyskunnan arkipäivä oli ratkaisevasti toisenlainen kuin se oli ollut maaseutuyhteisössä. Tehtaissa työ irtaantui luonnonmukaisesta elämänrytmistä, tehtaan pillistä tuli tärkein elämää säätelevä merkki. Kello erotti selvästi työn ja vapaa-

ajan. Teollisuus toi mukanaan uuden aikakäsityksen, kodin ja työn eron, vapaa-ajan syntymisen, rahan merkityksen kasvun, lisääntyneen työnjaon sekä teollisuustyöväen omaksumat uudet tavat, jotka tulivat esiin varsinkin kiinteillä työväenasuntoalueilla. Yhteiskunta oli dynaamisempi kuin vanha maaseutuyhteiskunta. Väkimäärä kasvoi nopeasti, väestön sosiaalinen rakenne muuttui voimakkaasti työväestön noustessa yhdyskunnan suurimmaksi väestöryhmäksi. Uusia työväenasuntoalueita syntyi kiihtyvällä vauhdilla eri puolille paikkakuntaa työntyen lopulta vuosisataisten perintötilojen pelloille ja metsiin. Teollisuus toi mukanaan myös uusia aatteita, jotka myöhemmin tulivat vaikuttamaan yhdyskunnan kehitykseen voimakkaasti. Teollistuminen mursi vanhaa sääty-yhteiskuntaa, oivallettiin, että omaa elämäänsä ja asemaansa oli mahdollista muuttaa. Esille nousivat vähitellen myös palkkatyöväen ja työnantajien etujen vastakohtaisuudet, jotka Nokian kaltaisessa tehdasyhdyskunnassa kärjistyivät voimakkaiksi ja saivat vahvan poliittisen latauksen.

Tärkeää Pirkkalan jakautumiskehitykselle oli, että teollisuus ei levinnyt Nokialta koko kuntaan, vaan pitäjään muodostui neljä erillistä aluetta, joista Nokia, Siuro ja esikaupunkialue teollistuivat, mutta Pyhäjärven eteläpuolinen Pirkkala jäi maaseutumaiseksi saarekkeeksi. Nokia-yhtiö veti Nokialle 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä muitakin yrittäjiä, joista merkittävin oli Suomen Gummitehdas Oy:n kumitehtaan muutto Nokialle Helsingistä vuonna 1904. Kumitehtaasta tuli Nokian teollisuuden ja koko paikkakunnan kehityksen toinen kivi-jalka. Vuonna 1919 kumiyhtiö nousi hetkessä torpparista isännäksi, kun se sai haltuunsa osake-enemmistön Nokia-yhtiössä. Tästä lähtien Nokian teolliset jättiläiset olivat samassa omistuksessa, mutta toimivat kuitenkin itsenäisinä yksikköinä. Kumitehdas kasvoi suuryritykseksi varsinaisesti vasta 1920- ja 1930-luvulla. Nokian teollinen rakenne monipuolistui 1900- ja 1910-luvulla myös muutamilla pienemmillä yrityksillä. Merkittävin niistä oli vuosina 1916-1921 paikkakunnalla toiminut Elektrometallurgiska Ab:n sähkösulatto, joka enimmillään

työllisti jopa 151 työntekijää. Nokia sai 1900-luvun kahdella ensimmäisellä vuosikymmenellä yhä voimakkaammin tehdas- ja työväenyhdyskunnan leiman uusien tehtaiden luomien uusien työväenryhmien ja asuinalueiden myötä.

Pispalassa teollistuminen alkoi toden teolla 1870-luvun puolivälissä, jonka jälkeen alueelle perustettiin jatkuvasti uusia tehtaita, jotka kuitenkin olivat Nokian kahteen jättiläiseen verrattuna pieniä. Alueelle kehittyi kuitenkin varsinkin 1890-luvulta alkaen voimakas työväenyhdyskunta. Omien tehtaidensa työväen lisäksi aluetta asutti Tampereen tehtaiden työväki. "Tamperealaiset" muodostivatkin nopeasti alueen valtaväestön, sillä 1890-luvun puolivälistä alueella kiihtynyt muuttoliike sai välillä varsinaisen väestöräjähdyksen mittasuhteet. Kaupunkilaiset huomasivat, että maalaiskunnan puolella oli halvempi asua eikä siellä ollut myöskään monia kaupungin asettamia rajoituksia. Impulsseina tälle ns. Tampereen läntisen esikaupunkialueen, johon kuuluivat Pispalan, Hyhkyn, Raholan, Kaarilan, Tohlopin ja Villilän kylät, synnyttäneelle ilmiölle olivat mm. Tampere-Pori -rautatie rakennustyöt. Kyttälän kaupunginosan uudet järjestelyt ja Tampereen tehtaiden työväen määrän kaksinkertaistuminen 1890-luvulla. Esikaupunkialue muodosti Pirkkalan kunnassa aivan omanlaisensa yhdyskunnan, jonne kehittyi 1900-luvun alkupuolella vaikea esikaupunki-ongelma.

Kunnan kolmas tehdasyhdyskunta, Siuro, syntyi 1890-luvun puolivälistä alkaen kunnan läntiseen laitaan. Alueen teollistumisen edellytyksenä oli Tampere-Pori -rautatie valmistuminen vuonna 1895. Tämä teki Siurosta rautatie-, vesi- ja maantieliikenteen risteyskentän houkuttelevan kohteen teollisille pyrinnoille. Siurosta tuli erityisesti sahateollisuuden keskus.

Pyhäjärven eteläpuolinen osa Pirkkalaa jäi suurelta osin paitsi kunnan muissa osissa vallinneesta teollistumisesta. Pyhäjärven Saha oli oikeastaan alueen ainoa teollisuuslaitos ja senkin toiminta oli hyvin ailahtelevaista. Sahan perusti Partolan tilan omistaja Elieser Johansson ja se aloitti toimintansa vuonna 1888. Tulipalo tuhosi sahan kolme

vuotta myöhemmin ja Johansson teki seuraavana vuonna konkurssin. Hannes Palmroth omisti sahan 1890-luvulla, mutta hänenkään alaisuudessaan saha ei toiminut kuin vuoden. Tamperelainen kauppias Alfred Selin osti sahan vuonna 1905 ja hänen johdolla, Pyhäjärven Höyrysaha -nimisenä, saha alkoi kasvaa. Vuonna 1912 sahasta tuli osakeyhtiö ja vuonna 1921 sahalla työskenteli ennätyselliset 168 sahatyömiestä. Sahasta huolimatta Pyhäjärven eteläpuoli säilyi kansalais-sotaan saakka ja vähän sen ylikin leimallisesti maaseutumaisena alueena, jota sävyttivät vanhat maaseutuyhteisön tavat ja ajatusmaailma.

Etelä-Pirkkalan peltoaukeilla ei ollut sellaisia erityisedellytyksiä teollisuuden harjoittamiselle kuin kunnan kolmella muulla keskuksella. Myös kunnan pohjoisosissa, Nokialla ja Siurossa, oli teollisuudesta huolimatta voimakastakin maanviljelyä, mutta erona Etelä-Pirkkalaan oli se, että pohjoisosissa kehitys kulki teollisuuden ehdoilla ja säätelemänä, kun taas eteläosassa talolliset olivat vahvasti alueensa kehittämisen ohjaksissa.

Etelä-Pirkkalan ja kunnan pohjoisosan kolmen teollistuneen yhdyskunnan kehityksen ero näkyi selvänä väestökehityksessä, joka teollisuusyhdyskunnissa oli voimakasta, mutta Etelä-Pirkkalassa staattista. Väestönkasvun painottumista kunnan eri alueille kuvaa vuosien 1871-1915 kehitys Pirkkalan neljällä eri keskusalueella. Tänä aikana asukasluku kasvoi Nokialla 275 %, Siurossa 356 % ja esikaupunkialueella peräti 1719 %, mutta Etelä-Pirkkalassa vain 89 prosenttia. Kehityserot näkyivät myös väestön sosiaalisessa rakenteessa. Etelä-Pirkkalassa väestö sai elantonsa edelleen pääosin maataloudesta, mutta kunnan muissa osissa teollisuustyöväki nousi jo vuosisadan vaihteen tienoilla suurimmaksi väestöryhmäksi.

Elämän edellytykset olivat kunnan eteläosassa aivan toisenlaiset kuin teollisuusyhdyskunnissa. Tiheään asutuilla työväenasuntoalueilla ihmisten elämä nojasi monilta osin eri perusteille kuin perinteisissä maatalousyhteisöissä. Yhteiskuntarakenteen erot heijastuivat myös Etelä- ja Pohjois-Pirkkalan poliittisiin kenttiin varsinkin työväenliikkeen

noustua merkittäväksi vaikuttajaksi vuoden 1905 suurlakon jälkeen. Työväenliikkeellä oli enemmän kannatusta teollisuusyhdyskunnissa kuin Etelä-Pirkkalassa, vaikka eteläpuolellakin työväenliike oli melko vahva. Ratkaisevinta kunnan jakautumisen kannalta tässä asiassa oli ehkä kuitenkin se, millaisena Etelä-Pirkkalan johtavassa asemassa olleet talolliset näkivät kunnan pohjoisosan teollisuuskeskusten työväenliikkeen kasvun ja ominaisuudet kuin se millaiset olivat kunnan etelä- ja pohjoisosien työväenliikkeiden todelliset erot.

Merkittävää kunnan jakautumiskehitykselle oli se, että kunnan väkirikkaat teollisuusyhdyskunnat vaativat yhä huomattavimpia kunnallisia investointeja 1800-luvun lopulta alkaen. Kansakouluja, vaivaistalo, lastenkoti ja muita kunnallisia laitoksia oli jatkuvasti rakennettava tyydyttämään kunnan pohjoisosan kasvavien teollisuusyhdyskuntien tarpeita. Tässä tilanteessa Nokian teollisuusyhdyskunnan rooli kunnan toiminnallisena keskuksena vahvistui väestönkasvun ja erityisesti voimakkaiden tehtaiden vaikutuksesta. Kunnalliset palvelut ja hallinto keskittyivät yhä selvemmin Nokialle. Varsinkin kunnan eteläosa, jonka väestöllinen ja taloudellinen merkitys Pirkkalan kunnassa jatkuvasti supistui, uhkasi jäädä yhteisessä Pirkkalassa Pyhäjärven ja vanhakantaisen elinkeinorakenteen muusta kunnasta erottamaksi periferiaksi.

Pääsiallinen syy Pirkkalan jakautumiseen oli teollistumisesta johtunut yhteiskuntakehityksen eriytyminen Pyhäjärven eri puolilla. Etelä-Pirkkalassa ei haluttu olla pohjoisen teollisuusyhdyskuntien rakentamisen maksimiehiä, eikä teollisuusyhdyskuntien elämää ja ajatusmaailmaa edes välttämättä pidetty hyvänä. Eteläpirkkalalaiset pelkäsivät myös jäävänsä kunnassa syrjäseudun asemaan, koska heidän väkimääränsä oli enää murtoosa koko kunnan väestöstä. Tämän takia myös heidän kunnallinen vaikutusvaltansa hupeni jatkuvasti, mitä kehitystä nopeutti myös vuonna 1907 toteutettu kunnanvaltuuston perustaminen.

Liikenneolosuhteiden kehittyessä voimakkaasti 1800-luvun jälkipuoliskolta alkaen koettiin kuntaa halkova Pyhäjärvi asioiden hoi-

tamista haittaavana tekijänä. Ennen järvi oli ollut jopa kuntaa yhdistävä tekijä, mutta uudessa tilanteessa asia kääntyi päinvastaiseksi. Kunnan keskus oli Nokialla, jonne eteläpirkkalalaisten oli mentävä hoitamaan monia asioitaan. Seurakunnallisesti oli hankalaa, että Pirkkalan pappila sijaitsi Etelä-Pirkkalassa, mutta kirkko Nokialla. Nokialaisten oli hoidettava seurakunnalliset kanslia-asiansa Etelä-Pirkkalan pappilassa. Tämä liikenteellinen syy ei kuitenkaan ollut eron tärkein tekijä, vaan nimenomaan edellä mainittu elinkeinoelämän ja sen mukana yhteiskuntaelämän erisuuntaisuus järven eri puolilla. Eteläpirkkalaiset eivät enää tunteneet yhteenkuuluvuutta pohjoisosan teollisuusyhdyskuntiin ja niiden ongelmiin, vaan halusivat irtautua omaksi kunnakseen.

Käytännössä Pirkkalan jakautumisprosessi alkoi vuonna 1917. Ensin otettiin esille seurakunnan jakaminen, mikä oli myös edellytys kunnan jakamiselle. Selvää oli, että, vaikka seurakunnan jakoa perusteltiin muun muassa Pyhäjärven liikenne-esteellä, oli tavoitteena jo seurakuntajakoa harkittaessa myös Etelä-Pirkkalan kunnallinen irtaantuminen emäkunnasta. Etelä-Pirkkalan Sankilassa pidettiin 22.7.1917 kokous, jossa käsiteltiin seurakunnan jakoasiaa. Kokouksessa valittu toimikunta, johon kuuluivat Eteläkoulun johtaja Pietari Väisänen, maanviljelijät Hannes Palmroth ja K.E.Ollila, teki Porvoon tuomiokapitulille anomuksen ns. Hämeen puolen eli Etelä-Pirkkalan erottamisesta omaksi seurakunnakseen. Tuomiokapituli suostui tähän ja määräsi Kangasalan kirkkoherran lääninrovasti K.M.Olanderin toimitamaan jakoa.

Eroasiaa käsiteltiin kummallakin puolella järveä tammikuussa 1918 juuri ennen kansalaissodan syttymistä pidetyissä lääninrovastin johtamissa kirkonkokouksissa. Eteläpuolen kokouksessa väki kannatti innokkaasti asiaa ja myös pohjoispuolella asia hyväksyttiin, vaikka kokouksessa oli vain vähän osanottajia.

Jako päätettiin toteuttaa ja nimetä seurakunnat Pirkkalaksi ja Nokiaksi. Tuomiokapituli hyväksyi jaon elokuussa 1918 ja valtioneuvosto vahvisti asian heinäkuussa 1919. Jakoasia käsiteltiin yhteiskunnallista kuo-

huntaa täynnä olevana aikana hyvin nopeasti. Pohjoispirkkalalaiset tulivatkin pian valtioneuvoston päätöksen jälkeen syksyllä 1919 epäilevälle kannalle. Varsinkin omaisuudenjako ja nimikysymys askarruttivat, sillä muun muassa varakas pappila oli määrätty eteläpuolelle kokonaisuudessaan, koska oli päätetty, että kaikki kiinteä omaisuus siirtyisi sellaisenaan kummallekin seurakunnalle. Pohjoispirkkalalaiset vetosivat siihen, että päätökset oli tehty kokouksessa, jonne osanottajat eivät levottomien yhteiskunnallisten olojen takia olleet joukolla päässeet. Heidän mielestään päätökset oli purettava. Asiasta Nokian kirkossa vuonna 1920 järjestetyssä riitaisassa kokouksessa ei kuitenkaan saatu mitään päätöksiä aikaan. Kirkkoherra Olander järjesti tämän jälkeen vielä uuden kokouksen pappilan pirtissä, koska edellisessä kokouksessa oli käyttäydytty huonosti. Muutoksia päätöksiin ei kuitenkaan tehty.

Myöhemmin, 23.2.1921, seurakuntien nimet kuitenkin muutettiin pohjoispirkkalalaisten valituksen takia Etelä- ja Pohjois-Pirkkalaksi. Pohjoispirkkalalaiset syyttivät etelää vanhan perinteikkään nimen varastamisesta, olihan pohjoisosassa kahdeksan kertaa enemmän asukkaita ja kaksi kolmasosaa manttaaliin pannusta maasta. Kiistan tuloksena valtioneuvosto päätyi näin kompromissiin. Uusien seurakuntien toiminta alkoi virallisesti toukokuun alussa 1921, mutta käytännössä itsenäistyminen tapahtui monien hallintotoimien osalta jo aiemmin. Koska kunnallinen jako määräytyi seurakuntajon mukaan merkitsi seurakunnan jakautuminen myös kunnallista jakautumisprosessia.

Kunnallista jakautumista alettiin valmistella vuonna 1921 seurakuntajaon saadessa lopullisen ratkaisunsa. Etelä-Pirkkalan perustava kuntakokous pidettiin 16.3.1921. Kokouksen oli kutsunut koolle Partolan tilan omistaja agronomi Hannes Palmroth, joka oli osallistunut aktiivisesti myös seurakunnan jakoasiaan. Kunnan jakautumista kannatettiin molemmilla puolilla järveä, koska etelässä haluttiin itsenäistyä vieraiksi koetuista teollisuusyhdyskunnista, eivätkä pohjoispirkkalalaisetkaan tarvinneet eteläpirkkalalaisia.

Kehitystä ei olisi voinut enää seurakunnan jakaannuttua kääntääkään. Yhteinen Pirkkalan kunta jakaantui 1.1.1922 teolliseen Pohjois-Pirkkalaan ja maaseutumaiseen Etelä-Pirkkalaan.

OmaisuuDENjako muodostui kunnan jaossa ongelmaksi. OmaisuuDENjakotoimikunta, johon molemmista kunnista kuului kymmenen jäsentä kokoontui vuoden 1922 alussa, mutta se ei päässyt asioista yksimielisyyteen. Riitaa oli erityisesti kunnan varallisuuden määrästä ja omaisuuden jakoperusteista. Asioita ratkomaan oli valittava sovinto-oikeus, joka sai asian päätökseen vasta alkuvuodesta 1924. Jakoperusteina olivat väkiluku ja veroäyrimäärä. Veroäyrimäärä - Pohjois-Pirkkalalle 89.7 % ja Etelä-Pirkkalalle 10.3 % - oli yleinen jakoperuste. Väkiluvun mukaan - jako-osuudet 88.4 % ja 11.6 % - jaettiin vain eräiden rahastojen varat. Tilityksen ulkopuolella jaettiin kansakoulutontteineen.

Uudet maalaiskunnat olivat hyvin eri kokoisia, sillä Pohjois-Pirkkalassa asui 88 % yhteisen kunnan asukkaista ja sen pinta-ala oli 65 % yhteisestä alasta. Vuonna 1922 Pohjois-Pirkkalassa oli 11895 asukasta ja se oli Hämeen läänin väkirikkain maalaiskunta ja monia kaupunkejakin suurempi. Etelä-Pirkkala oli sen sijaan pieni maalaiskunta.

Pirkkalaan jaot eivät päättäneet vielä tähän, vaan vuonna 1937 Pohjois-Pirkkalasta erotettiin vielä ns. Tampereen läntiset esikaupunkialueet Tampereen kaupunkiin. Tämä Tampereen kasvun takia maalaiskunnalle ongelmaksi muodostunut alue oli jo kunnan jakautuessa vuonna 1922 Pohjois-Pirkkalalle ongelma. Alueen asukasmäärä kasvoi voimakkaasti, koska sinne muutti jatkuvasti lisää Tampereen tehtaissa työssä käyviä ihmisiä. Villisti kasvaneessa esikaupungissa muun muassa rakennusjärjestys, paloturvallisuus ja terveystilanne vaativat nopeita parannuksia, joihin Pohjois-Pirkkalalla ei ollut varoja eikä paljon haluakaan, olihan alueen ongelmat seurausta Tampereen kasvusta.

Esikaupunkiongelmaan liittyi vuonna 1923 esille tullut Nokian kauppalahanke, johon sisältyi ajatus esikaupunkien liittämisestä Tampereen kaupunkiin. Kauppalahanketta ja siihen yhdistettyä esikaupunkikysymystä rat-

kottiin koko Pohjois-Pirkkalan kunnan ole-massaoloajan. Lopulta asia ratkesi vuonna 1935 ja alue päätettiin liittää Tampereeseen vuoden 1937 alusta. Samalla Pohjois-Pirkkalasta tuli kauppala. Alueliitos ja kauppalaksi tulo oli Pohjois-Pirkkalan ja erityisesti sen elinkeinoelämän toiveiden mukainen. Tampereelle liitos oli sen sijaan pakkoliitos. Se ei sitä olisi taloudellisen rasittavuuden takia halunnut, koska se ei saanut toivomiaan kompensatioita, joista tärkeimpiä olivat varakas Pitkäniemen sairaala-alue ja rahalliset edut. Myöskään liitosalueen asukkaat eivät olleet liitoksen kannalla.

Esikaupunkiliitos niin kuin kunnan jakautuminenkin oli seurausta kunnan elinkeinoelämän kehityksestä ja erityisesti kunnan eri alueiden kehityksen erilaisuudesta. Teollistumisen vaikutukset Nokialla ja Tampereella johtivat lopulta Tampereelle toiminnallisesti kuuluvien alueiden siirtymiseen sen haltuun. Alueen kohtalo oli käytännöllisesti katsoen selvä jo vuonna 1922 kunnan jakautuessa. Pohjois-Pirkkalan vaihe osoittautuikin vain hallinnolliseksi välivaiheeksi, jolla oli alueellinen ongelma jo syntyessään. Kauppalahankkeen ja liitosasian jälkeen vuosi 1937 toi vielä yhden symbolisen muutoksen jakautuneen Pirkkalan asioihin. Nokialaiset eivät olleet tyytyväisiä kauppalansa nimeen, vaan anoivat sitä vuonna 1937 muutettavaksi Pirkkalaksi, joka kunnanvaltuustossa osoittautui suositummaksi kuin Nokia. Valtioneuvosto teki asiasta omat johtopäätöksensä ja nimesi kauppalan 1.1.1938 alkaen Nokiaksi ja Etelä-Pirkkalan Pirkkalaksi. Vanha nimi-riitä päättyi siten lopulta pienemmän osapuolen eduksi. Pirkkala sai perinteikkään vanhan nimen ja Nokia nimettiin kasvunsa siemenen mukaan. □